

NORGES HØYESTERETT

Den 25. august 2010 avsa Høyesterett dom i

HR-2010-01426-A, (sak nr. 2010/575), straffesak, anke over dom,

A (advokat Harald Stabell)

mot

Den offentlige påtalemyndighet (statsadvokat Katharina Risa)

STEMMEGIVNING :

- (1) Dommer **Tønder**: Saken gjelder spørsmål om straffeloven § 219 om familievold verner barn som har vært vitne til fysisk og psykisk mishandling av barnets mor, og spørsmål om oppreisning i den anledning.
- (2) A, født 1. januar 1969, ble av Statsadvokatene i Oslo 31. mars 2009 satt under tiltale ved Oslo tingrett for overtredelse av straffeloven § 219. De forhold tiltalen omhandlet, fant sted både før og etter endringen av straffeloven § 219, som ble gjennomført ved lov 21. desember 2005 nr. 131 med ikrafttreden 1. januar 2006. Grunlaget var for det første at han fra november 2005 til mai 2007 skulle ha utsatt B jevnlig for en rekke tilfelle av psykisk og fysisk mishandling ved vold, trusler og lignende adferd. Dette er omhandlet i tiltalens post a. Ved de første tilfellene var A og B samboere. De giftet seg i januar 2006, og måneden etter ble deres felles datter, C, født.
- (3) I tillegg inneholdt tiltalen en post b som gjaldt at han i samme periode også skulle ha utsatt Bs datter, D, født 3. juni 1992, for mishandling ved at han:

- ”– ved flere anledninger som beskrevet i tiltalens post I a utsatte B for vold mens D var vitne til dette, eller ble kjent med det i ettertid
- ved flere anledninger i perioden kalte henne ”hore” eller lignende
- ved flere anledninger i perioden sa til henne at hun var ”dum”, ”udugelig” eller lignende.”

(4) Det er enighet mellom aktor og forsvarer om at de tilfellene fra tiltalens post a som det siktes til i første strekpunkt under post b, gjelder syv av i alt seksten strekpunkt. De syv strekpunktene går ut på at A

- ”– ved en anledning i november 2005 dyttet henne inn på soverommet og nektet henne å forlate det
- …
- ved en anledning i september 2006, idet hun vasket deres felles datter C, dyttet henne ned i et badekar
- …
- ved en anledning i november 2006 ga henne en mobiltelefon og oppfordret henne til å ringe politiet, hvorpå han slo telefonen ut av hendene hennes og tok tak i håret hennes og dro henne etter det mens han sa at han skulle drepe henne eller lignende
- …
- ved flere anledninger i perioden kalte han henne for ”hore”, ”bitch” eller lignende
- ved flere anledninger i perioden sa til henne at han tok opp samtaler hun og hennes datter D, f. 03.06.1992, hadde i leiligheten i hans fravær
- ved flere anledninger i perioden sa til henne at han overvåket data- og telekommunikasjon hun og D hadde fra leiligheten
- …
- ved flere anledninger i perioden tvang han henne til å oppholde seg på soverommet.”

(5) Oslo tingrett fant A skyldig i samtlige forhold nevnt i tiltalens post a og post b og avsa 13. juli 2009 dom med slik domsslutning:

- ”1. A, født 01.01.1969, dømmes for overtredelse av straffeloven § 219 første ledd første punktum andre straffalternativ, slik den lød før lovendring av 21. desember 2005 nr. 131, og § 219 første ledd jf. annet ledd, slik den nå lyder etter samme lovendring, jf. straffeloven § 62, til en straff av fengsel i 1 – ett – år og 4 – fire – måneder.
2. A dømmes til innen 2 – to uker fra forkynnelse av dommen å betale til B oppreisning med 70 000 – syttitusen – kroner med tillegg av renter etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.
3. A dømmes til innen 2 – to – uker fra forkynnelse av dommen å betale til D oppreisning med 90 000 – nittitusen – kroner med tillegg av rente etter forsinkelsesrenteloven § 3 første ledd første punktum fra forfall til betaling skjer.
4. A dømmes til å erstatte det offentlige sakens omkostninger med 5 000 – femtusen – kroner.”

(6) A anket dommen til Borgarting lagmannsrett. Anken gjaldt lovanvendelsen og bevisvurderingen under skyldspørsmålet, straffutmålingen og oppreisningskravet. Ved

lagmannsrettens beslutning 1. oktober 2010 ble anken henvist til ankeforhandling for så vidt angikk lovanvendelsen knyttet til post b i tiltalen. Videre ble As begjæring om ny behandling av de sivile krav etterkommet. For øvrig ble anken nektet fremmet.

- (7) Borgarting lagmannsrett avsa 8. mars 2010 dom med slik domsslutning:
- ”1. Anken forkastes, så vel over straffekravet som over oppreisningserstatningene.
2. A dømmes til å betale det offentlige saksomkostninger for lagmannsretten med 8 000 – åttetusen – kroner.”
- (8) A har anket lagmannsrettens dom til Høyesterett. Anken gjelder lovanvendelsen under skyldspørsmålet og straffutmålingen. I tillegg er det begjært ny behandling av oppreisningen som er tilkjent D. Ved ankeutvalgets beslutning 3. mai 2010 ble anken over lovanvendelsen under skyldspørsmålet tillatt fremmet. Det ble også gitt samtykke til ny behandling av det sivile kravet.
- (9) *Jeg er kommet til at anken må forkastes.*
- (10) Som det går fram av det jeg har sitert fra tiltalen, er denne for den del som gjelder D, inndelt i tre strekpunkt. De to siste gjelder handlinger A har foretatt direkte mot henne, mens første strekpunkt gjelder det forhold at D var vitne til eller ble kjent med i ettertid ulike episoder der A har utsatt hennes mor for fysisk eller psykisk mishandling. Det er domfellelsen etter sistnevnte strekpunkt anken retter seg mot, idet det anføres at straffeloven § 219 verken før eller etter lovendringen omfatter slike tilfelle.
- (11) Det spesielle ved denne delen av tiltalen er at handlingene som er grunnlaget for straffen, ikke direkte har vært rettet mot barnet, men mot en tredjeperson, i dette tilfellet barnets mor. Det er den indirekte virkningen for barnet som var til stede og overvar mishandlingen, som her har vært grunnlaget for tiltalen og domfellelsen. Spørsmålet er om en slik indirekte virkning av mishandling kan gi grunnlag for domfellelse etter straffeloven § 219.
- (12) Innledningsvis bemerker jeg at spørsmålet kan sies å ha liten praktisk betydning for straffutmålingen. Det forhold at et barn har vært til stede ved mishandling av en av barnets aller nærmeste, vil kunne komme som et skjerpene moment ved utmåling av straffen for mishandlingen av den handlingen er rettet mot, jf. Rt. 2010 side 129 avsnitt 22. Hvis også barnet anses krenket, vil imidlertid barnet ha et selvstendig krav på oppreisning etter skadeserstatningsloven, jf. § 3-5 første ledd bokstav b, jf. § 3-3. Dessuten vil en anvendelse av straffeloven § 219 bidra til å markere at også barnet har et selvstendig behov for vern i slike situasjoner.
- (13) Jeg ser først på straffeloven § 219, slik den lød i den aktuelle tidsperioden etter 1. januar 2006. Den hadde da følgende ordlyd:
- ”Den som ved å true, tvinge, begrense bevegelsesfriheten til, utøve vold mot eller på annen måte krenke, grovt eller gjentatt mishandler
- a) sin tidligere eller nåværende ektefelle,
- b) sin eller tidligere eller nåværende ektefelles slektning i rett nedstigende linje,
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,
- d) noen i sin husstand, eller

e) noen i sin omsorg straffes med fengsel inntil 3 år.

Dersom mishandlingen er grov eller fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse, er straffen fengsel inntil 6 år. Ved avgjørelsen av om mishandlingen er grov, skal det særlig legges vekt på om den har vart over lang tid og om det foreligger forhold som nevnt i § 232.

Medvirkning straffes på samme måte.”

- (14) Som det går fram av bestemmelsen, retter den seg blant annet mot mishandling av noen som hører til ens ”husstand” eller som en har ”i sin omsorg”, og av bokstav b følger det uttrykkelig at bestemmelsen også verner stebarn. Det er således ikke tvil om at D inngår i den personkrets som er beskyttet av bestemmelsen.
- (15) Da indirekte virkning av mishandling ikke faller inn under noen av de spesifikke handlingsalternativer som bestemmelsen nevner, er det alternativet ”på annen måte krenke” som det her er aktuelt å fortolke.
- (16) Formuleringen ”på annen måte krenke” gir i seg selv rom for et vidt spekter av handlinger som vil kunne falle inn under ordlyden, forutsatt at disse er egnet til å ”krenke” en annen. Selv om det ikke følger direkte av ordlyden at også barn som overværer mishandling av dets nærmeste, kan bli ansett som krenket i lovens forstand, kan jeg derfor ikke se at ordlyden er til hinder for en slik forståelse.
- (17) For meg blir det da av vesentlig betydning hva en slik indirekte virkningen av mishandling nærmere består i, sett i sammenheng med det som er bestemmelsens formål.
- (18) I NOU 2003: 31 *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner* gis det en redegjørelse for hva man i dag vet om hvilken virkning det kan få for et barn at det opplever at det utøves vold mot dennes nærmeste. På side 62 under overskriften ”Barns opplevelse av vold i nære relasjoner” heter det om dette:

”At barna ser og hører volden betegnes som nevnt ovenfor noen ganger som at barna er ”vitne” til volden mot mor. En slik uttrykksform er imidlertid utilstrekkelig for å beskrive det barna opplever. Barna lever i volden og er ikke tilskuere til volden i en virkelighet utenfor dem selv. De opplever volden og farsmakten overalt. De kan fortelle om en grunnstemning av sosial sårbarhet, psykisk, fysisk og sosial slitasje. Det handler om å leve med fars makt og kontroll. Det handler om å leve med en knugende frykt for fars vold også der voldshandlingene i seg selv utelukkende er rettet mot mor. Isdal fremhever at barna i slike tilfeller vil gå i en kronisk beredskaps- og spenningstilstand der all energi og oppmerksomhet brukes til å se etter tegn på vold og observere andres følelser og reaksjoner. På denne måten preger volden hverdagen for mange – volden blir sentrum i den tilværelsen som barna skal vokse og utvikle seg innenfor.

Med ”barn” menes personer under 18 år. Å være barn representerer i seg selv en *avhengighetsposisjon*. Dess mindre barna er, dess mer avhengig er de av sine nærmeste omsorgspersoner. Å rammes av knyttneveslag fra far, at kjæledyr mishandles, at leker blir ødelagt, eller at barnet blir stengt inne i timevis innebærer et *grunnleggende svik* mot barnet. Den som i utgangspunktet skal yte omsorg, er den som påfører smerte. Dette åpner for en eksistensiell frykt og utrygghet hos barnet. Men også det å ikke rammes av volden direkte, men å leve med den – med fars plutselige humørsvingninger – med skrik og smerte fra mor, er inngripende i forhold til barnet og forbundet med stor smerte. Per Isdal (2000) har formulert dette slik: ”Når noen angriper og skader den barnet er knyttet til, avhengig av og glad i, så angriper og skader vedkommende barnet selv.”

Situasjonen er *avmaktsskapende* i den forstand at barna gjerne opplever at de ikke kan gjøre noe. Å ikke kunne forhindre volden kan være mer inngripende enn å utsettes for volden direkte selv. Små barn kan oppleve situasjonen forvirrende og ekstremt utrygg. En slik situasjon åpner også for eksistensiell frykt for tap av mor; frykten for å miste den nærmeste støttespilleren barnet i mange tilfeller har.”

- (19) På side 63 redegjør utvalget for skadevirkningene av at barn er vitne til vold i hjemmet:

”Forskningen trekker frem en rekke skadevirkninger hos barn som vokser opp i familier med vold. Disse rammer barna både der de utsettes for volden direkte gjennom fysisk mishandling eller indirekte ved at barna ser, hører eller fornemmer volden. Det kan være svært vanskelig å skille gruppen barn som opplever vold i familien fra barn som selv utsettes for vold. En finner at atferdsvansker, emosjonelle vansker og kognitive problemer har vesentlig høyere forekomst hos alle disse barna, sammenliknet med barn som ikke har vokst opp i familier med vold. Samtidig er det ikke slik at alle barn som utsettes for vold utvikler symptomer på alvorlige problemer eller har likeartede symptomer. Frekvensen av volden, hvor mange tilfeller av vold barnet har sett, fornemmet eller hørt, alvorligheten i voldshandlingene, barnets alder, om barnet selv er blitt direkte rammet av volden, samt barnets relasjoner til mennesker utenfor familien er alle forhold som kan ha betydning for om barnet utvikler symptomer.”

- (20) Utvalget foreslo ingen konkret lovtekst rettet mot vold i nære relasjoner. Det poengterte imidlertid at de tradisjonelle straffebestemmelser rettet mot vold i vår straffelov, ikke fanger opp alle de handlinger som inngår i den psykiske mishandling. Det heter om dette på side 144:

”En annen mangel ved norsk straffelovgivning er at dagens strafferegler ikke fanger opp kompleksiteten i saker om vold mot kvinner og barn i nære relasjoner. For en kvinne som utsettes for vold behøver det ikke å være det enkelte voldslovbrudd som gjør kvinnen særlig utsatt. Det er summen av voldslovbrudd – det at hun hele tiden lever under trusselen om voldsbruk – som kjennetegner vold mot kvinner i nære relasjoner. Slik utvalget ser det, er det viktig at rettsapparatet ikke ser på volden og truslene som enkeltstående handlinger, men at helheten i mishandlingen fanges opp.”

- (21) Som en direkte oppfølging av NOU 2003: 31 foreslo Justisdepartementet den endring av straffeloven § 219 som ble gjennomført ved lovendringen 21. desember 2005 nr. 131, jf. Ot.prp. nr. 113 (2004–2005). Også departementet poengterer i sine merknader på side 36 at straffeloven § 219 er bedre egnet til å fange opp ”kompleksiteten og helheten ved denne type vold” enn de generelle straffebud mot legemskrenkelses mv. Dette er nærmere utdypet på side 37, der det heter:

”Departementet er et stykke på vei enig med Straffelovkommisjonen i at også andre straffebud enn § 219 vil dekke tilfeller av vold i nære relasjoner. Men disse straffebudene vil ikke dekke *alle aspekter* som kjennetegner slike voldshandlinger. Selve kjernen i straffeloven § 219 er den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående. I tillegg til krenkelsen av legeme og sjel, vil tillitsbruddet, den psykologiske bindingen mellom gjerningsmannen og offeret, og det at handlingen skjer i hjemmet, særprege denne typen vold. Det er disse elementene som gjør at offeret i begrenset grad kan føle seg trygg, og som forsterker frykten og risikoen for langvarige skadevirkninger hos offeret.

...

I tillegg til at det etter departementets syn dermed er et *reelt behov* for en slik bestemmelse for å få dekket alle straffverdige sider ved vold i nære relasjoner, legger

departementet vekt på at straffebudet vil synliggjøre at samfunnet ikke aksepterer vold mot nærstående.”

(22) Jeg kan ikke se det annerledes enn at det som departementet her betegner som ”kjernen i straffeloven § 219”, fullt ut gjør seg gjeldende også for barn som overværer vold og annen mishandling av sine aller nærmeste. Den vedvarende utrygghet og betydelige risiko for langvarige skadevirkninger for voksne av å leve under systematisk vold, trakassering og annen mishandling, finner vi igjen hos barn som opplever at deres nærmeste utsettes for slike handlinger. Jeg viser til det jeg tidligere har gjengitt fra NOU 2003: 31. Jeg finner det da ikke tvilsomt at den indirekte virkning mishandling av barnets nærstående har for barnet, kan representere en krenkelse etter bestemmelsen, slik at § 219 gir barnet et selvstendig vern.

(23) Før 1. januar 2006 hadde straffeloven § 219 følgende ordlyd:

”Med Fængsel indtil 2 Aar straffes den, som udsætter nogen hans Husstand tilhørende Person for Nød ved modvillig at unddrage sig den ham paahvilende Forsørgelsespligt, eller som ved Vanrøgt, Mishandling eller anden lignende Adfærd oftere eller grovt krænker sine Pligter mod Ægtefælle eller Barn eller mod nogen hans Husstand tilhørende eller hans Omsorg undergIVEN Person, som paa Grund af Sygdom, Alder eller andre Omstændigheder er ude af Stand til at hjælpe sig selv. Har Forbrydelsen havt Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred tilfølgte, anvendes Fængsel indtil 6 Aar.

Paa samme Maade straffes den, som ved Forledelse eller Tilskyndelse medvirker til nogen oven omhandlet Handling.”

(24) Spørsmålet om bestemmelsens anvendelse for de tilfelle vår sak gjelder, må vurderes på grunnlag av en fortolkning av handlingsalternativet ”anden lignende Adfærd”. Heller ikke ordlyden etter denne bestemmelsen er til hinder for en slik anvendelse. At bestemmelsen også retter seg mot psykisk mishandling og ikke bare den fysiske, har vært lagt til grunn i rettspraksis, jf. Rt. 2005 side 938 og Rt. 2007 side 1537 avsnitt 4 og 20. Jeg finner det derfor klart at også bestemmelsen slik den lød før 1. januar 2006, vil kunne ramme det forhold at gjerningsmannen har latt et barn være vitne til mishandling overfor barnets nærstående.

(25) Tingretten har lagt til grunn at D har vært vitne til As mishandling av moren slik disse er beskrevet i de nevnte strekpunktene i tiltalens post a. I tillegg har tingretten lagt til grunn at A har opptrådt ”svært kontrollerende og dominerende overfor D”, herunder forholdt seg slik beskrevet i de to siste strekpunktene i tiltalens post b.

(26) Lagmannsretten har, når det gjelder den konkrete subsumsjonen vedrørende As krenkende adferd overfor D, vist til tingrettens vurdering, hvor det heter:

”Retten legger til grunn at tiltaltes adferd har foregått over lengre tid, i perioden fra partene flyttet sammen i august 2005 og frem til samlivsbruddet i begynnelsen av 2007. Slik retten ser det bærer tiltaltes handlinger overfor D også preg av å være et sammenhengende og vedvarende handlingsmønster for tiltalte hvor han under ulike trusler, herunder ved trusler om voldsutøvelse, og trusler om å ta C fra moren, har kontrollert hele familiens adferd og familieliv. Dette hensyntatt, og dessuten forholdene sett under ett – herunder tiltaltes kontrollerende adferd, hans gjentatte nedlatende bemerkninger til henne, jf. strekpunkt 2 og 3 under post b), hans trusler om overvåking av henne og moren, jf. strekpunkt 13 og 14 under post a) – finner retten at dette må karakteriseres som mishandling. For perioden forut for 1. januar 2006 finner retten at

tiltaltes handlinger må anses som "Vanrøgt, Mishandling eller anden lignende Adfærd". For så vidt angår perioden etter 1. januar 2006 har retten kommet til at tiltalte har gjort seg skyldig i å "på annen måte krenke". Mishandlingen har i tillegg funnet sted over tid, gjentatte ganger."

- (27) Som lagmannsretten, slutter jeg meg til denne rettsanvendelsen.
- (28) Spørsmålet er så om det er grunnlag for å domfelle for grov familievold, jf. § 219 andre ledd, slik både tingretten og lagmannsretten kom til. Dette beror på en helhetsvurdering der det særlig legges vekt på om mishandlingen har skjedd over lang tid, og om det foreligger forhold som nevnt i straffeloven § 232.
- (29) Som det framgår av sitatet fra tingrettens dom, har tingretten lagt til grunn at tiltaltes opptreden som refererer seg til D, har vart fra august 2005 til samlivsbruddet i begynnelsen av 2007, det vil si i ca. halvannet år. Sett hen til den relativt massivt kontrollerende adferd som A har utvist i denne perioden, og som også D har vært undergitt, må dette sies å være lang tid. At hans opptreden har hatt preg av terrorisering av familien, vitner også de psykiske skadevirkninger om. I tingrettens dom heter det om dette:
- "D sliter med store psykiske plager i form av depresjon, søvnvansker, konsentrasjonsproblemer, selvskadning og selvmordstanker. Hun har ikke klart å følge opp skolegang og er under omfattende psykiatrisk behandling gjennom et behandlingsopplegg med adferdsterapi i regi av Nasjonalt senter for selvmordsforskning og forbygging hvor også moren aktivt deltar under datterens behandling. Det er av Ds lege angitt at hun har hatt økende angst, depresjon, at hun har vært vurdert i forhold til posttraumatisk stressyndrom og at hennes fremtidsutsikter er usikre, men at hun åpenbart vil trenge behandling og oppfølging i alle fall det nærmeste året. Legen har forklart at tilstanden hennes januar i år var så kritisk at hun vurderte innleggelse. Retten mener at en vesentlig del av de fornærmedes psykiske plager kan tilbakeføres til den vold og trakassering de har vært utsatt for over flere år fra tiltaltes side. Retten viser i den forbindelse til at dette blant annet illustreres godt av Ds forklaring rundt episoden i tiltalens post a) første strekpunkt. D har forklart at hun, da hun ble anvist til sitt eget rom, og derfra overhørte hva moren ble utsatt for, ble svært fortvilet og skadet seg selv for første gang. Det er også bekreftet av både legen og psykologen som behandler D at hennes tilstand i dag er forenelig med hva hun forteller å ha opplevd."**
- (30) Jeg er på denne bakgrunn enig med de tidligere retter i at vilkåret for å anvende § 219 andre ledd er til stede.
- (31) A har også begjært ny prøving av oppreisningen som de tidligere retter har tilkjent D.
- (32) Ved at A dømmes etter straffeloven § 219 også for krenkende adferd mot D, er hjemmelen for å tilkjenne oppreisning skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd bokstav b, jf. § 3-3.
- (33) Jeg er enig med de tidligere retter i at det bør utmåles oppreisning. Begge instanser har funnet at det bør differensieres mellom oppreisningen til B og D, slik at oppreisningen til sistnevnte blir satt noe høyere. Da D på grunn av sin alder har vært mer følsom for skadevirkninger av mishandlingen enn moren, noe som også har vist seg å være tilfelle, er jeg enig i en slik differensiering. Oppreisningen til B er satt til 70 000 kroner, som ut fra sakens faktum synes å være godt i samsvar med dagens rettspraksis, jf. Rt. 2007 side 1537 avsnitt 31-33. Oppreisningen til D blir derfor å fastsette til 90 000 kroner.

(34) Anken må etter dette forkastes.

(35) Jeg stemmer for denne

D O M :

Anken forkastes.

(36) Dommer **Normann:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.

(37) Dommer **Endresen:** Likeså.

(38) Dommer **Skoghøy:** Likeså.

(39) Dommer **Coward:** Likeså.

(40) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

Anken forkastes.

Riktig utskrift bekreftes: